

Małgorzata Obrycka

*Akademia Pomorska w Słupsku**

E-mail: malgorzata.obrycka@apsl.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8202-4185

Humanitaryzm i wychowanie – perspektywa posthumanistyczna**

Summary

HUMANITARIANISM AND EDUCATION – A POSTHUMANIST PERSPECTIVE**

The issue stated in the title is an attempt to understand the profound changes that have taken place in the culture of ethical education related to the relationship between humans and nature. The subject of analysis is linked to the need to promote interpersonal and interspecies humanitarianism. The author refers here to the educational activities aimed at shaping attitudes of respect for all living beings. The theoretical plane covers the ideas developed within the framework of the trend known as post-humanism. In this paper, the stance is that upbringing in humanitarianism is a great capacity that must be developed in children and adults. This is an ethical capacity for a community-oriented and respectful coexistence.

Keywords: humanitarianism, posthumanism, feeling of community, ethical upbringing, capacity

red. Paulina Marchlik

Wprowadzenie

Artykuł niniejszy jest próbą przemyślenia i zrozumienia zmian, jakie zaszły w kulturze wychowania etycznego na przełomie XX i XXI w. Tytułowe zagadnienia łączę także z potrzebą promowania działań na rzecz humanitaryzmu

* Akademia Pomorska w Słupsku, ul. Arciszewskiego 22A, 76-200 Słupsk

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

międzyludzkiego i międzygatunkowego. Mam na myśli działania edukacyjne zmierzające ku kształtowaniu postaw szacunku do ludzi, jak i wszystkich istot żywych. W artykule reprezentuję stanowisko, zgodnie z którym wychowanie do humanitaryzmu jest zdolnością, którą należy rozwijać zarówno u dzieci, jak i osób dorosłych. Jest to zdolność etyczna do wspólnotowego i pełnego szacunku współlistnienia. Za płaszczyznę teoretyczną przyjmuję idee wypracowane w ramach nurtu określanego mianem posthumanizmu, który moim zdaniem stanowi sensowny oraz logiczny fundament do projektowania oddziaływań wychowawczych na gruncie humanitaryzmu.

Celem poznawczym, jaki mi przyświeca, jest wydobycie istotnych wątków z posthumanistycznych propozycji etycznych dla teorii i praktyki edukacyjnej. Punktem odniesienia podejmowanych analiz jest kategoria humanitaryzmu. Najważniejszy problem badawczy zawarty jest w pytaniu: czy jest możliwe wytypowanie uniwersaliów etycznych, mogących przysłużyć się do realnego zaistnienia konkretnych zdolności etycznych w zakresie rozumienia oraz stosowania idei, pojawiających się w ramach współczesnej wizji humanitaryzmu międzyludzkiego i międzygatunkowego. Kolejne pytanie, na które szukam odpowiedzi: czy właściwie zorganizowane procesy wychowawcze mogą przyczynić się do udoskonalenia intelektualnego, emocjonalnego i przede wszystkim moralnego człowieka – abyśmy w rezultacie mogli wieść szczęśliwe oraz mądre życie, nie zapominając jednocześnie o losie tych, którzy od naszych decyzji są bezpośrednio i pośrednio uzależnieni (mam na myśli innych ludzi, zwierzęta oraz świat przyrody).

Humanitaryzm jako kategoria pedagogiczna

Wychowanie jako pojęcie pedagogiczne jest złożonym i niejednoznacznym terminem. Tradycyjne ujęcia skupiały się na wpływie pokolenia starszego na młodsze, zarówno w wymiarze intelektualnym, jak i moralnym (Sztobryn, 2015, s. 1–77). Refleksje z zakresu humanistyki nadal odgrywają ogromną rolę. Namysł nad wychowaniem oscylował od wieków wokół kategorii podmiotowości, tożsamości, osobowości, postawy, jak również zdolności intelektualnych oraz emocjonalnych (Okoń, 2009, s. 81–98; Szkudlarek, 2008, s. 125–140). Nie bez znaczenia są w tym wymiarze wszelkie konstruktywne warunki wspomagające i umożliwiające samorealizację każdej osobie.

W pracach z zakresu pedagogiki akcentowana jest przede wszystkim rola i znaczenie *wartości* w procesie wychowania – zarówno tych, na które wskazują teorie obiektywistyczne, jak również subiektywistyczne. Zgodnie z pierwszym ujęciem, kategoria *dobra* interpretowana jest jako niezmienna i niezależna własność świata, natomiast w świetle drugiej wersji – wartości widziane są w społecznym oraz historycznym kontekście, zależnym od osobistych bądź grupowych upodobań (Gutek, 2003, s. 14). Jak zauważa Bogusław Śliwerski:

(...) wychowanie nie może być pozbawione koncepcji aksjologicznej. Musi posiadać określony wizerunek siebie, świata i swojego w nim miejsca. Światopogląd pomaga odpowiadać na pytania o to, kim jest człowiek, na czym polega proces stawania się człowiekiem, co robi społeczeństwo dorosłych, aby uczynić kolejne pokolenia cywilizowanymi członkami społeczeństwa, żyjącymi według określonych norm kulturowych (Śliwerski, 2015, s. 83).

Trudno zaprzeczyć twierdzeniu, iż to właśnie wartości są rdzeniem oraz inspiracją dla każdej teorii i koncepcji edukacyjnej. Wskazywane są walory pedagogiczne takich wartości jak: altruizm, tolerancja, odpowiedzialność, wolność, sprawiedliwość (Łobocki, 2009, s. 89–115). I to właśnie wartości są punktem orientacyjnym dla różnorodnych celów wychowania, które powinny być skierowane do wszystkich ludzi, niezależnie od ich orientacji światopoglądowej – tak więc, nie powinny być przyczyną szeroko rozumianego – wykluczania.

Mając na uwadze wymienione atrybuty kategorii wychowania pragnę wyeksponować zagadnienie humanitaryzmu. Ono bowiem nie tylko zawiera w sobie fundamenty współczesnej myśli pedagogicznej, ale również poszerza je. W tym jednym słowie mieści się tak wiele znaczeń¹. Na szczęście dostępne interpretacje tego pojęcia nie stanowią listy domkniętej, co najwyraźniej przejawia się w transformacji podstawowych jego znaczeń. Od hasła doskonalenia się rodzaju ludzkiego, poprzez promocję idei humanizmu, egalitaryzmu, pomocniczości, moralności, szacunku, życzliwości, do podejmowania konkretnych działań na rzecz oszczędzania cierpień ludziom, a z czasem już nie tylko ludziom, ale również zwierzętom – tak można w skrócie opisać ewolucję omawianego terminu (Arnold, 2010, s. 140; Zgólkowa, 1998, s. 45; Bańko, 2014, s. 517). W przypadku terminów takich jak: *humanitaryzm*, *humanitarny*, *humanitarnie* – pojawiają się ich nowe ujęcia i interpretacje, co przejawia się m.in. poprzez tendencje kierujące nas w stronę namysłu nad laickim etosem zbudowanym wokół imperatywu miłości bliźniego, po odczucie empatii, zasadę ugody, a także bezinteresownego i bezwarunkowego działania.

¹ Słowo *humanitaryzm* kojarzone jest z łacińskim określeniem *humanitas* – ludzkość.

Sygnalizowane są także zagrożenia, związane ze współczesnymi wymogami stawianymi wobec ludzi chcących zachowywać się humanitarnie (Sinko, 1960; Kędzierska-Grasiewicz, 2001). Znajdujemy i takie analizy naukowe, zgodnie z którymi humanitaryzm może prowadzić „do niebezpiecznych konsekwencji w wymiarze społecznym i moralnym. Wraz z dominującą ideologią państwo dobrobytu tworzy tzw. etykę dali, która obejmuje skrajnie szeroki krąg adresatów zobowiązań moralnych. Jednostka kierująca się regułami tej etyki musi odczuwać odpowiedzialność za cierpienia całej ludzkości (a nawet świata zwierzęcego i natury), za katastrofy, konflikty rozgrywające się w odległych częściach świata” (Michalski, 2016, s. 75–99). Są to tematy, o których także podczas planowania projektów edukacyjnych musimy pamiętać. Humanitaryzm to złożony termin, powiązany z licznymi sferami życia, takimi jak: polityka, ekonomia, prawo, czy filozofia wychowania (Łaptos, 2018; Świder, 2010).

W szerokiej perspektywie połączenie zagadnień wychowania i humanitaryzmu niesie ze sobą wiele nowych oraz ważnych inspiracji dla pedagogiki. Mają one swoje odzwierciedlenie w procesie kształtowania licznych zdolności. Pojęcie to chciałabym odnieść do znaczenia, jakie zyskuje angielski termin *agency*. Definicje i interpretacje, które wiążą się z tym hasłem należy kojarzyć z pojęciem sprawczości, czy też właśnie zdolności, poprzez które i dzięki którym jesteśmy w stanie oddziaływać/wpływać na inne osoby. Ponadto jesteśmy też w stanie tworzyć relacje społeczne (Taylor, 2018). Zgodnie z tym rozumieniem, upodmiotowienie i emancypacja uzależnione są od istniejących mechanizmów społecznej władzy. Jak zauważa francuski filozof, socjolog i historyk Michel Foucault, podmioty należy rozumieć jako konstrukty dyskursywne i wytwory władzy (Foucault, 1987, s. 163–172; Foucault, 2009; Wheatley, 2019, s. 18–30).

Mając na uwadze fakt, iż kategoria *agency* kojarzona jest z problematyką władzy i oddziaływań struktur społecznych na działalność każdego/każdej z nas – chcę podkreślić, jak ważnym jest wcielanie w życie projektów z zakresu humanitaryzmu. Wówczas łatwiej zrozumieć nam koncepcje, w ramach których przyjmuje się sprawczość przedmiotów, a także sprawczość wszystkich istot żywych. Intencjonalność i zdeterminowanie to dziś zjawiska już nie tylko ludzkie. Co więcej, samo rozumienie słowa *agency* zostało w swej merytorycznej istocie poszerzone. Jak zauważa Magdalena Nowicka, współcześnie kategoria *agency* jest znacząco rozszerzana na *bezczyń* i *zaniechanie*, przejawiających się świadomym odrzuceniem działania. Autorka zauważa ponadto, że niektórzy

twórcy z kręgu performatyki dostrzegają w bezczynnie i zaniechaniu właśnie formułę agencji, a następnie lokują je w ciągu tzw. *aktów performatywnych*, mogących prowokować znaczące zmiany rzeczywistości społecznej i równie dynamiczne reakcje pozostałych uczestników sytuacji komunikacyjnej (Nowicka, 2012, s. 45–60). To poszerzenie znaczeniowe jest kluczowe dla samej logiki wychowania do humanitaryzmu, ponieważ zwraca naszą uwagę na potrzebę autentycznego zaangażowania się na rzecz innych, zarówno ludzi, jak i bytów nie-ludzkich². Bezczynność może bowiem podlegać ocenie etycznej. Jeśli działamy to możemy mieć wpływ na zmiany w zastanym porządku rzeczy, jak również możemy ważne dla nas wartości próbować obronić.

Poza powyższymi koncepcjami interesująca poznawczo jest także socjologiczna teoria aktora sieci – ANT: *actor network theory*. Autorzy tej koncepcji podkreślają kwestię wielorakich oddziaływań na sieci społeczne nie-ludzi, którzy charakteryzują się sprawczością/agencyjnością (Latour, 2005; Latour, 2010; Łuczeczko, Mica, 2011; Pręgowski, Włodarczyk, 2014, s. 7–42). Formułowane w jej ramach postulaty można śmiało określić jako zobowiązania etyczne, których osią przewodnią jest idea wytworzenia poczucia międzygatunkowej jedności, przejawiającej się w rozwoju rozumienia godności i wyjątkowości, charakteryzujących każdą żywą istotę; w działalności charytatywnej i humanitarnej; w kształtowaniu postaw szacunku, zrozumienia oraz tolerancji wobec odmiennych kultur, obyczajów i przekonań – a co więcej, wobec odmienności międzygatunkowej; racjonalnym zaspokajaniu potrzeb; kształtowaniu postaw samodzielności i autentyczności; relacyjności człowieka wobec świata społecznego, jak i przyrodniczego; promocji wiedzy z zakresu prawnych, moralnych i pedagogicznych wartości międzyludzkich oraz międzygatunkowych. Powyższe elementy wiążą się przede wszystkim z promocją działań na rzecz eliminowania potencjalnych uprzedzeń oraz stereotypów – skierowanych już nie tylko wobec ludzi (Harman, 2016).

Humanitaryzm przejawia się w oddziaływaniach wychowawczych, których efektem jest samodzielne funkcjonowanie drugiego człowieka. Niewskazane jest więc w tym ujęciu, bezrefleksyjne odtwarzanie zwyczajów i powtarzanie

² Przedstawicielki i przedstawiciele nowoczesnych badań społecznych – w tym w szczególności z zakresu posthumanistyki i performatyki – rozszerzają kategorię sprawczości na byty nie-ludzkie. W związku z czym w fachowej literaturze przedmiotu coraz częściej mówi się o sprawstwie tzw. *artefaktów* (rzeczy i materii nieożywionej) oraz *ekofaktów* (w odniesieniu do bytów biologicznych).